

MARCEL PROUST

Az eltűnt madeleine nyomában

II. KÖTETLEN

Memoire-ék

...morzsáiban van jelen, hogy az a kis kagyló alakú sütemény, a madeleine – amelyet lefekvés előtt ettem végső napi megnyugtatómra –, immáron sehol sincs, s helyette nincs más, csak az ezüstösen fénylő hiány, az üres tálca, amelynél jobb ürügyet el sem tudok képzelni arra, hogy most abbahagyjam, megadva ezzel olvasómnak a lehetőséget, hogy megéreze, mi is az az igazi hiány, mely ugyanolyan, de mégis más.

Ott sorakoztak a tálcán a sütemények, a madeleine-ek, amelyeknek kicsi dundi formája mint ha csak egy rovátkás kagylóhéjba lenne kisütve, hogy a klasszikust idézzem, önmagamat: „mind ugyanolyan, de mégis más” volt; ott vártak rám egymás hegyén-hátán, hogy bekebelezzem őket, hogy az enyém legyen mind, most, rögtön és természetesen azonnal, de erre nem kerülhetett sor, egyrészt, mert igencsak lehetetlen elfogyasztani egy emlékképet – azon legfeljebb rágódni lehet –, másrészt azért, mert már egyrészt sem volt lehetséges. A következő elmúlt pillanatban hirtelen továtűnt az emlék és nem maradt helyette más, csaka a kis ezüst tálca és rajta a nagy semmi. Ismét belémhasított a hiány. Így szokta magát kínálni az igazi valóság is ezüst tálcán, mert hiszen a semmi is arra vágyik, hogy valamivé váljék, hogy fogható, tapintható, érezhető legyen, hogy ami láthatatlan volt eddig bennem, az most belémkapaszkodhasson és általam nyilvánuljon meg; úgy sorakoztak a valóság ezüst tálcáján az emlékek, a múlt morzsái, az elveszett, eltékozolt madeleine-k, ott vártak rám egymás hegyén-hátán, hogy bekebelezzenek, hogy az övék legyenek most és mindörökre, esélyt sem hagyva, hogy én ragadjam meg őket, ők ragadtak meg engem.

Es hirtelen, emléksebséggel, már ott is találtam magam a Memoire-ék szalonja felé vezető úton, lábaimat óvatosan helyezve egymás után, amiben nem az elővigyázatosság vezérelt, hanem az, hogy hátrafelé mentem. Korábban a doncieresi tengerparton láttam rákokat így hát rálni az elől, ami a szemük előtt volt, vissza a vízbe, amit már ismertek. Fordított sövények mellett hátráltam és miközben az orgonabokrok magukba szívták korábban kiárasztott illatukat, mindez a régi gyönyörűséggel töltötte el lelkemet, alig telt bele egy kis idő, egészen pontosan két rögtön és egy fél máris, még mindig a szalon felé mentem anélkül, hogy egyszer is visszanéztem volna előre. Akkoriban két úton jártam:

az egyik Memoire-ék szalonja felé vezetett, a másik Madeleine-ék felé, de számomra ez a két út egynek számított, vagyis az Egy kettő és ugyanaz volt, tudniillik ha Memoire-ékhoz mentem, akkor mindig Madeleine-éket láttam magam előtt, akiktől éppen azért távolodtam el, hogy majd ismét feléjük mehessenek. Amennyiben a kedves olvasó követni tud engem, úgy teljesen egyértelmű lesz számára, hogy a két út azért számított egynek, mert Memoire-ék és Madeleine-ék ugyanabban az utcában laktak, de annak két ellenkező végén.

Hirtelen, mintegy másfél azonnal múlva, abban a pillanatban, mely ugyanolyan volt, de mégis más, már Memoire-né szalonjában ültem egy ódivatú kanapéra terített többszázéves perzsaszőnyegen, melynek kusza, rejtelmes mintázata legalább olyan bonyolult volt, mint amilyen egyszerű rajta ülni; az, hogy fenekemen nem éreztem sűrű szövését, annak tudható be, hogy a szőnyeg is csak egy emlékkép volt a sok közül, és különben sem kérdeztem meg az emlékképeket, hogy mit érzett akkor, azaz most, vagyis ki tudja.

A szalon tökéletesen üres volt, csak a levegőben érezhető pipadohány kesernyés-édes-savanykás-csipős-egyéb illata utalt arra, hogy ez nem mindig volt így. Körös-körül csillogott minden, mint Balbecben a tenger, a szalonban található velencei tükrön megcsillant a Nap, de nem a mai, hanem valamelyik tegnapi, tegnapelőtti, tavalyi, de az is lehet, hogy a száz év előtti, melynek fénye csak most ért ide, hogy kozmikus ragyogása körbejárjon a régi arisztokrata szalon-univerzumban, és miután bejárta előkelő köreit, rátaláljon egy kagylóforma ezüst tálcára, mely vakító fénynyalábok között hullámszik az asztal zöld-arany damasztján, s ebbe a tálcába minden erejével, sugárzásával belezuhanjon, hogy az onnét visszaverődő fény, mintha Vénusz születne Botticelli képén, az egész szalont a múlt szépséges visszfényével vonja be. Huh, erre teljesen elszedültem, de nem a vakító fénytől, hanem előbbi mondatom ragyogásától, mert egyszerre mutatta bolygóságom és annak szellemi kisugárzását, melyhez képest elhanyagolható az a kis izzadságszag, ami az előállításához kellett.

A szalon fénylett, mint az ezüst tálca, üres és csendes volt, mint a temetők általában, csak egy-két rakoncátlan emlékkép zörgött, ahogy kimászott a múlt limlomjai alól, leporolta magát, odaállt tulajdonosa elé, vagy egyszerűen csak bevillant. Összereztem, mialatt a szalon rezzenéstelenül húsz évet fiatalodott, az ablak előtti gesztenyefák visszantettek, a képeken mintha kissé kevesebb por lett volna és mintha én is kicsit összezsugorodtam volna annak minden előnyével és hátrányával. A következő elmúlt pillanatban ott álltak előttem teljes emlékképnagyságban fiatalságom állandó szereplői, Memoire-né és szalonjának vendégei, Curriculum Vitae márquis, Historien gróf, Madame Famille és Monsieur Antiquerre, akik mindannyian emléksebséggel érkeztek, de nem azért, mert oly hirtelen természetűek volnának, csak magabiztosságot szerettek volna nyerni abból az érzésből, hogy a házigazda szerepében tetszelegessenek a később érkezők előtt, akiknek a tetszelgése viszont pontosan ellenkezőjéből, a későn érkezésből adódott. Vajon ki érkezett időben?

Ültek a szalonban, mintha itt se lennének, pedig ha tudták volna, hogy tényleg nincsenek itt, akkor ugyanúgy ültek volna itt. Memoire-né, a szalon úrnője emlékiratait olvasgatta; Curriculum Vitae márquis gyöngybetűkkel írta önéletrajzát; Historien gróf hevesen – histerien – gesztikulált a levegőben és láthatóan egy Danton-forma emlékképpel beszélgetett, aki viszont egy rossz emlékű Robespierre emlékképet próbált elhessegetni azáltal, hogy Historienel szóba állt; Madame Famille, a jóhírű családfakutató a szalonból nyíló ajtón keresztül egy falépcsőre szegezte tekintetét és felmenőire gondolt mosolyogva, egészen addig, míg a következő elmúlt pillanatban – mintegy háromnegyed azonnal múlva – a lépcsőn megjelent egyik lemenője, mire Famille, ki csak a szép emlékű múlthoz szokott, negyedazonnal kimenekült a szalonból a rossz jövőjű jelen elől. Monsieur Antiquerre némán ült a sarokban, szelíd lámpafény vetült rá, de már árnyéka sem volt régi árnyékának, hiszen arra sem emlékezett, amire nem emlékezett, de azért még nem adta fel. Monsieur régiségkereskedő várt. Más nem történt, de ha történt volna, akkor sem írnám le, mert az a vád érne, hogy cselekmény került a szövegbe, aminek arányában csökkenne az irodalmárok érdeklődése, akik a rejtvényt jobban szeretik az életnél. Ami pedig a rejtvényt, a titkot, a misztikust, a kimondhatatlan kimondhatatlant illeti, Monsieur Antiquerre ült és arra várt, hogy eljőjön majd az az idő, amikor itt lesz az idő és nem kell arra várnia, hogy eljőjön; de sajnos szegény Monsieur még nem tudta, hogy az Idők sose jönnek el – azok az idők egyébként is rég elmúltak már –, így csak azt várhatta, hogy ő menjen el.

Úgy éreztem, hogy egyre bensőségebb viszonyba kerülök a század múmiáival, a tartósított arisztokráciával, a mutatósan konzervált felszínnel, mely alatt az ember nem talál mást, csak a nagy úrt, aminek persze létjogosultsága van e szalonuniverzumban, ugyanis ahol istenek vannak, ott úrnek is lennie kell, amiben az istenek tevékenykedhetnek.

A következő elmúlt pillanatban ürességérzetem kezdett megneimesedni, hiszen már több mint egy tucat arisztokrata emlékkép tolongott bennem és mind azt akarta, hogy én is azt akarjam, amit ők akarnak. Egy nagy úr voltam, kiben jöttek-mentek e múltbeli jöttmentek és amire ők gondoltak, arra kellett nekem is gondolni; vágyképeik az én vágyképeimmé lettek; ha rosszra gondoltak, az én arcom torzult el, és ugyanúgy én vicsorogtam, ha nevetniük kellett. Kik ezek és hogy kerültek ide, ahol eddig csak én voltam, de mire e kérdések megfogalmazódtak, már egyre többen voltam. Az emlékképek csak jöttek, mint grófok, márkik, egyik a másik után, mint megannyi hívatlan vendég, mielőtt még rájuk gondoltam, már ott is voltak és egyáltalán nem kérdezték, hogy meddig maradhatnak, jöttek szó nélkül szüntelen. Egyikhez szólni próbáltam, de szóra sem méltatott; először azt hittem, mindez azért van, mert az emlékképek nem beszélnek, de aztán rájöttem, hogy azért nem tudtam szót érteni, mert én egy korábbi emlékkép voltam. Később megpróbáltam egy ko-

rábbival, de őt meg lekéstem; ezek után már nem csodálkoztam azon, ha két kép nem találta a hangot, csak némán elvegyültem, én az emlékkép az emlékképek között az emlékképszalonban.

A szalon újra a régi volt, illetve most volt igazán a régi, nekem pedig afféle *déjà vu* érzésem támadt, mintha már egyszer lett volna *déjà vu* érzésem. A szalon mint egy ezüst tálca tündökölt, és én, legalábbis, akinek akkor tűntem, a múlt e régesrégi visszfényében az emlékképek hangjait – mily képtelenség – véltem hallani.

– Emlékszik azokra az időkre, micsoda vaníliaillatuk volt?!

– Georges Madeleine tudta a dolgát, azóta sincs olyan jó Cukoripari miniszterünk. Egymaga képes volt arra, hogy visszaállítsa a Nemzeti Boldogságot.

– Ezek a későmadeleine-isták csak az édes életet ismerik, a nemzet meg szét-hullik rágódókra, kérődzőkre meg sóhajtozó hiánypártiakra. Ezekről semmi jó nem várható.

– Szemünk előtt hullik morzsáira a dicsőséges Madeleine-korszak, semmi sem marad belőle. Be kell érnünk az ezüst tálccával, de az is előfordulhat, hogy jelöltünk tálca nélküli lesz.

Ezeket hallottam, aztán a hangok egyre távolibbnak tűntek, ami teljesen természetes, ha az ember magára hagy egy társaságot, még akkor is, ha ez a társaság nem odakint van, hanem idebent. Félve húzódtam egyre hátrébb, hiszen olyan sokan voltak már bennem, hogy alig fértem a bőrömbe és ez a nyugtalanság eszembe juttatta gyermekkori szorongásaimat, mire azonnal Memoire-nét kerestem, aki mindig vigaszt jelentett, aki annak idején kézenfogva vezetett be a szalonok zárt világába, de most nem volt sehol, mivel mindenhol ő volt. Tíz vagy tizenöt Memoire-nét számoltam meg rövid idő alatt, de ebben csak azok a Memoire-nék szerepeltek, akik nekem jutottak eszembe, azok nem, akik az ő emlékképeik voltak. Az egyik Memoire-né a másik Memoire-né emlékképe volt, de ugyanúgy emlékképe volt egy harmadiknak is, de nekem nem ugrott be, hogy melyiknek. Az emlékiratait olvasó Memoire-né látta a múltban az emlékiratait író Memoire-nét, akinek eszébe jutott az a Memoire-né, akiről majd az emlékiratait írja egy negyedik Memoire-né. Ekkora bizonytalanságban csak egyetlen dolog tűnt biztosnak, az, hogy Memoire-né kétszer nem nézett ugyanabba a Memoire-néba, én pedig még egyszer nem fogom elolvasni Marcel Proustot. Ahogy nőtt a Memoire-nék száma, úgy szorongtam én is egyre jobban, mert én, aki eddig csak attól féltem, hogy nem lesz sehol sem Memoire-né, aki megfogja a kezemet, most már attól tartottam, hogy ha ez így megy tovább, nem lesz az se, akinek a kezét megfogják a Memoire-nék.

A következő elmúlt pillanatban már a homályos folyosón tapogatóztam határozottan megkönnyebbülve, hiszen a szalonban már olyan sokan voltak bennem, hogy alig kaptam tőlük levegőt. Szorongó kamaszfiúként indultam el a sötét folyosón, de mire a folyosó végére értem – több kisvártatva után –, már csak ötéves gyerek voltam. Csorgott a nyálam és szorongva gondoltam a made-

leine-re, hiszen nekem a madeleine jelentett mindent: jót és rosszat egyaránt, de legfőképpen a madeleine-t. Kockás pizza-mában lopóztam a folyosón, az ugyanolyan, de mégis más folyosón, hiszen ez már nem a szalon, hanem család-házunk folyosója volt, amely egyenest az éléskamrába vezetett, ahova én most – illetve akkor vagy ki tudja –, mintegy harminc éve igyekeztem, és ebben a titkos éjszakai lopózásban minden örökkévalóság egy pillanatnak tűnt, ott a meglelt éléskamrában felálltam egy székre, hogy elérhető közelségbe kerüljön a kézzelfogható boldogság, a madeleine, mellyel éjszakai szorongásaimat szoktam megszüntetni, s már éppen elértem a tálcat, amikor a következő elmúlt pillanatra következő elmúlt pillanatban anyám határozott, rekedt hangját hallottam a hátam mögött „Elfogyott!”. Akkorát ugrottam ijedtemben, hogy le se merem írni, mert az már valósággal történésszámba megy, szóval az alsó polcok nem maradtak a helyükön és anyám madeleine-es tálca nagy csörömpöléssel röpködött a földre fölébresztve ezzel anyámat, aki azonnal az éléskamrában termett, hogy elmondja azt, amit már korábban elmondott. Ez volt az a pillanat, amikor valami elveszett, és én ezt a pillanatot meg tudtam ragadni, de sajnos csak a pillanatot, és nem azt, ami elveszett. Feküdtem a földön, nem láttam mást, csak tálcaikat és tálcaikat és megint csak tálcaikat, de nem az volt bennük a közös, hogy mindegyikük tálca, hanem az, hogy mind üres volt. Láttam a combray-i hold ezüsttálcaját, a balbeci tenger aranytálcaját, a donciéresi búzamezők tálcaját, de egyikkel sem tudtam mit kezdeni, hiszen semmi közülük nem volt semmiféle madeleine-hez. Láttam városkánk főterét mint fénylő tálcaikat, amint aranykezeivel végigsimogatja a Nap, s minden részvétem a Napé volt, aki ugyanúgy, mint én, semmit se talált ott; és jöttek a tálcaik szép sorban egymás előtt, egyik a másiknak adta át helyét elmém vetítővásznán; a tálcaikhoz arcok is társultak, nagyapám szigorú tekintete, amint közli velem „Nincs több madeleine”, nagybátyám, amint így szól „Ez az utolsó madeleine, legyen az enyém”, s mohón magába tömi azt a kis édes kagylócskát, ami akkor számomra a megváltást jelenthette volna; aztán saját könnyes arcom, hogy egyedül kell lennem szobámban, ebben a tálcaforma szobában, ahol jó ideje már egyetlen madeleine se látogat meg; tálcaik egymás hegyén-hátán, hogy fokozzák a bennem hegyként növekvő hiányt és eltakarják előlem a világot, amely közben óriás ezüst tálcává változott mindenféle kulturális, antropológiai asszociáció és egyéb marcelprousti lélektani cizellátságú mondatbravúr nélkül. És hogy miért mindez, hát egyszerűen csak a jelen fennálló okok fennforgása következményének eredményeképpen, hát csak azért. A következő elmúlt pillanatban, mely...